

Naslov originala

Colleen McCullough

CAESAR

LET THE DICE FLY

Copyright © 1997 by Colleen McCullough

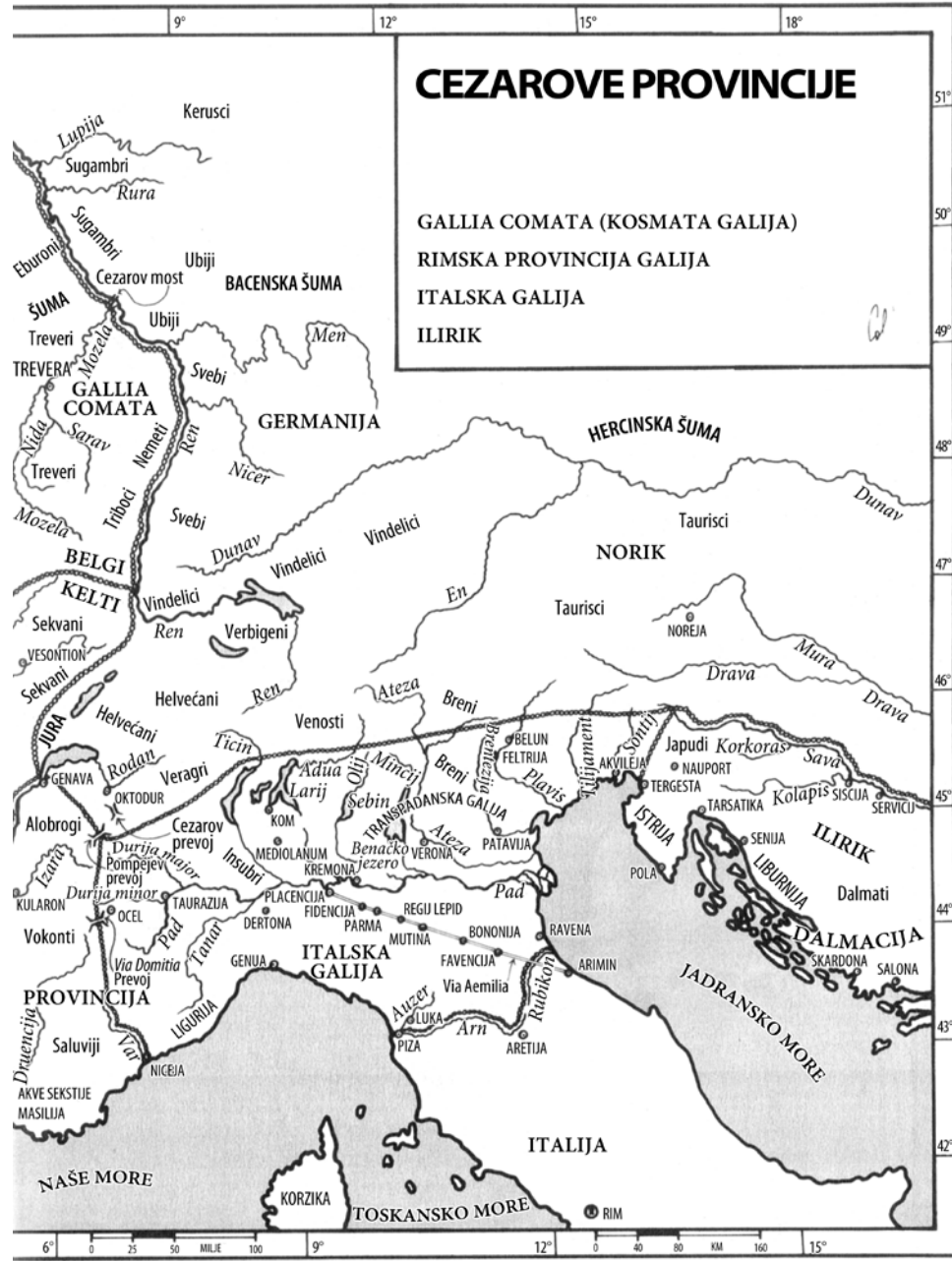
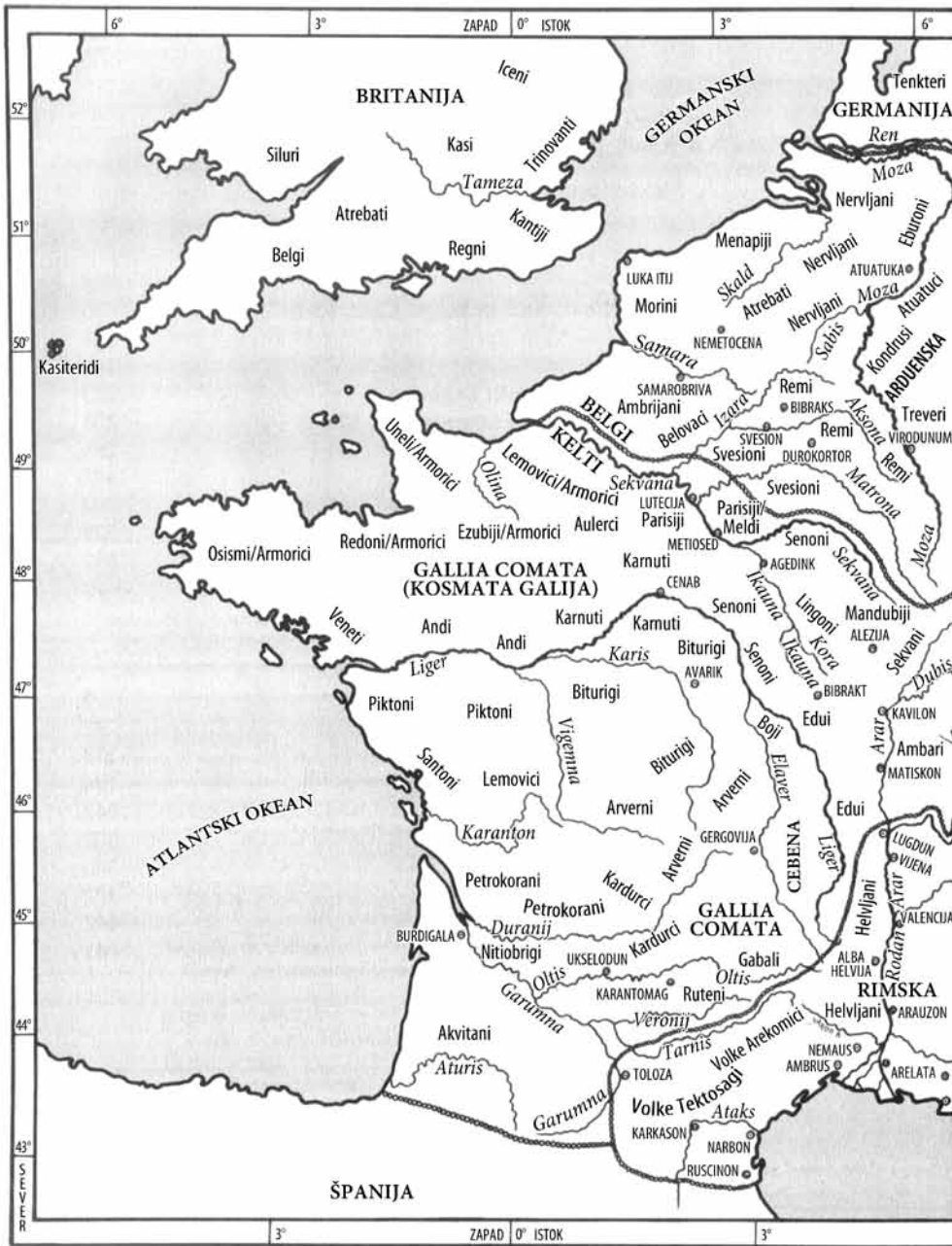
Translation Copyright © 2011 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Džozefu Merlinu,
saosećajnom, mudrom, oštrookom,
etički i moralno ispravnom.
Istinski dobrom čoveku.*

SPISAK MAPA I ILUSTRACIJA

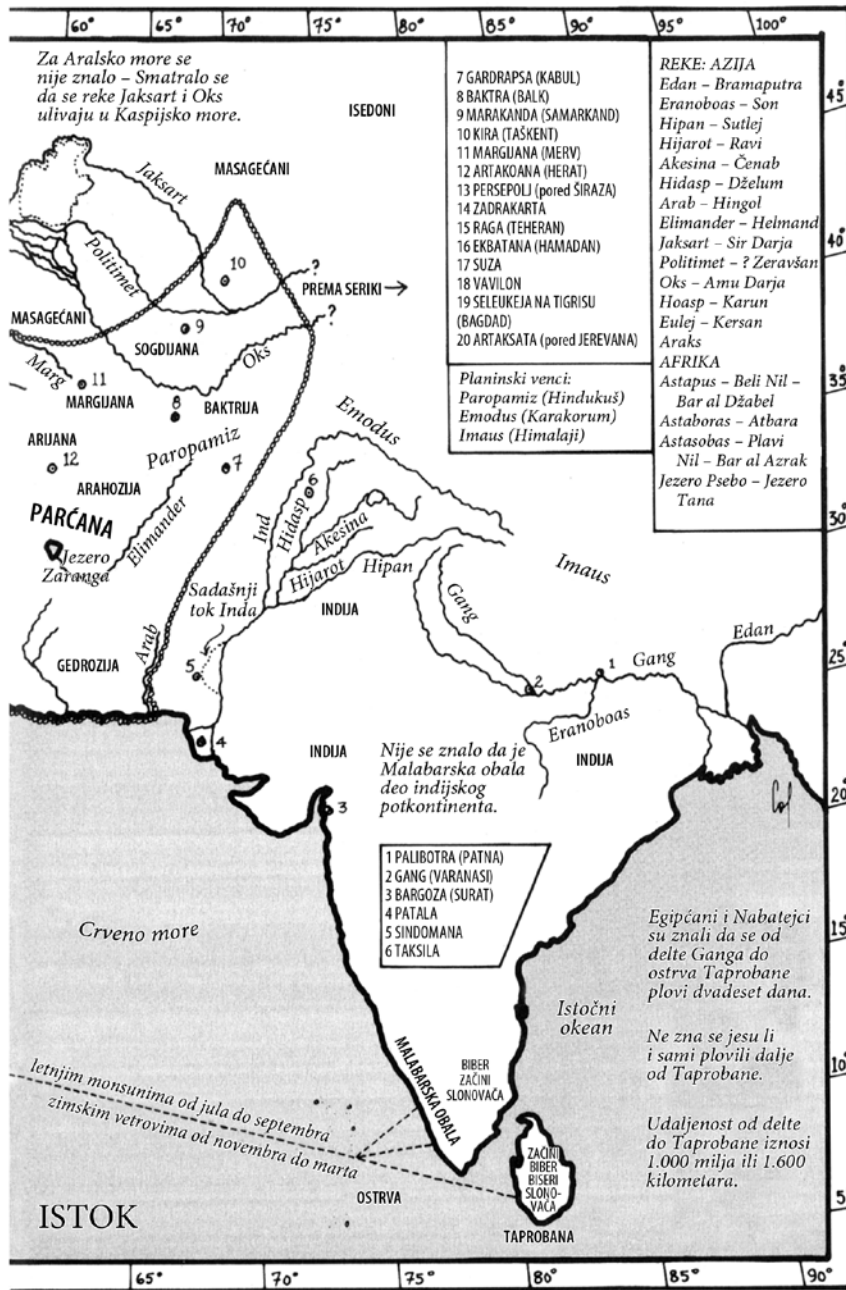
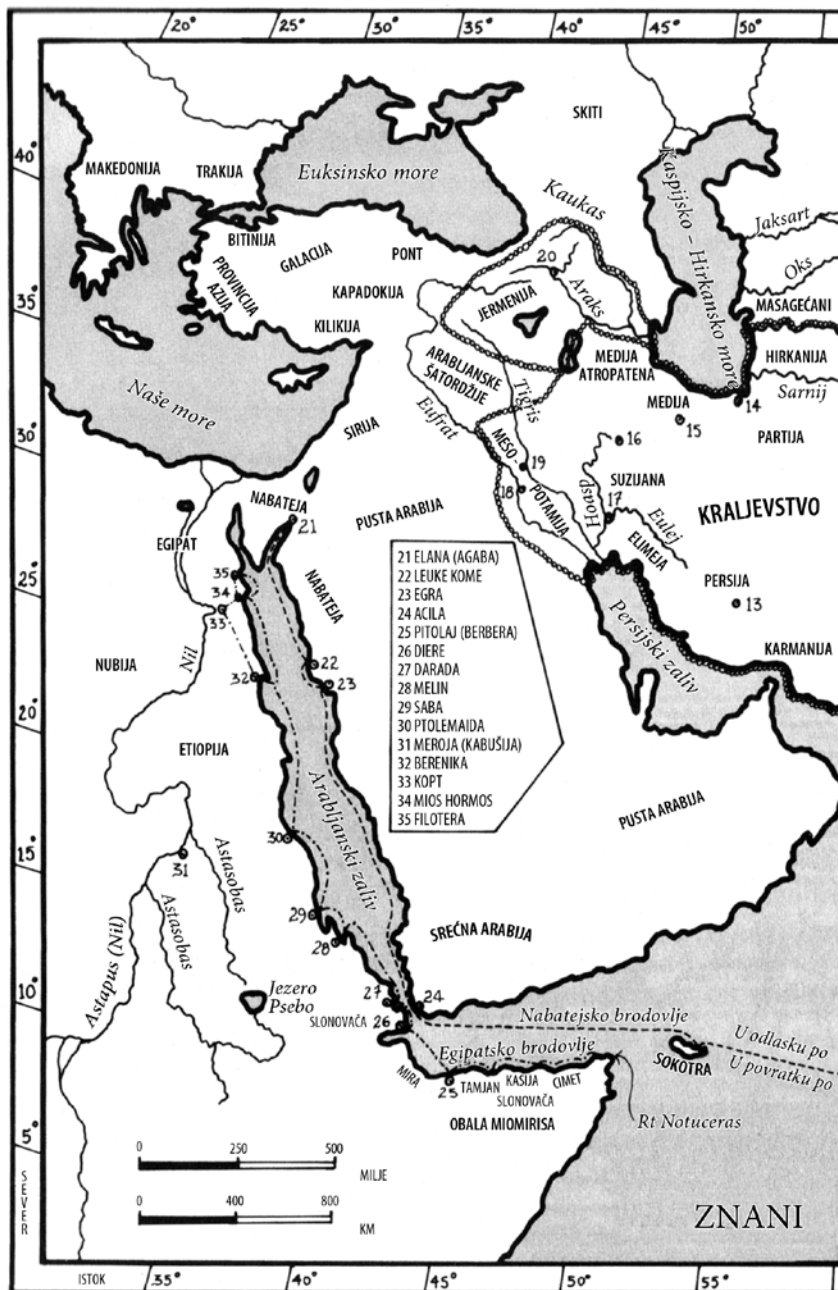
MAPE	
Cezarove provincije	8–9
Znani Istok	10–11
Cezar u Britaniji 54. g. p. n. e. i u Belgijskoj Galiji 53. g. p. n. e.	53
<i>Forum Romanum</i>	185
Kras na Istoku	233
Kretanje Cezara i Petnaeste legije	275
Cezar i Vercingetoriks: Pohodi 52. g. p. n. e.	293
Alezija	328

ILUSTRACIJE	
Gaj Julije Cezar	14
Kvint Tulije Ciceron	50
Metel Scipion	146
Vercingetoriks	230
Avarik	297
Rimski magistrati	391

CEZAROVE PROVINCIJE

- GALLIA COMATA (KOSMATA GALIJA)
- RIMSKA PROVINCIJA GALIJA
- ITALSKA GALIJA
- ILIRIK

Za Aralsko more se nije znalo - Smatralo se da se reke Jaksart i Oks ulivaju u Kaspijsko more.

- 7 GARDRAPSA (KABUL)
 - 8 BAKTRA (BALK)
 - 9 MARAKANDA (SAMARKAND)
 - 10 KIRA (TASKENT)
 - 11 MARGUANA (MERV)
 - 12 ARTAKOANA (HERAT)
 - 13 PERSEPOLI (pored SIRAZA)
 - 14 ZADRAKARTA
 - 15 RAGA (TEHERAN)
 - 16 EKBATANA (HAMADAN)
 - 17 SUZA
 - 18 VAVILON (BAGDAD)
 - 19 SELEUKEJA NA TIGRISU
 - 20 ARTAKSATA (pored JEREVANA)
- Planinski venci:
 Paropamiz (Hindukuš)
 Emodus (Karakorum)
 Imaus (Himalaji)

- REKE: AZIJA
- Edan - Bramaputra
 - Eranoobas - Son
 - Hijanot - Sutlej
 - Hijaot - Ravi
 - Akesina - Cenab
 - Hidasp - Dželum
 - Arab - Hingol
 - Elimander - Helmand
 - Jaksart - Sir Darja
 - Politimet - ? Zeravšan
 - Oks - Amu Darja
 - Hoasp - Karun
 - Eulej - Kersan
 - Araks
- AFRIKA
- Astapus - Beli Nil
 - Bar al Džabel
 - Astaboras - Atbara
 - Astasobas - Plavi Nil
 - Bar al Azrak
 - Jezero Psebo - Jezero Tana

Nije se znalo da je Malbarska obala deo indijskog potkontinenta.

- 1 PALIBOTRA (PATNA)
- 2 GANG (VARANASI)
- 3 BARGOZA (SURAT)
- 4 PATALA
- 5 SINDOMANA
- 6 TAKSILA

Egipćani i Nabatejci su znali da se od delte Ganga do ostrva Taprobane plovi dvadeset dana.

Ne zna se jesu li i sami plovili dalje od Taprobane.

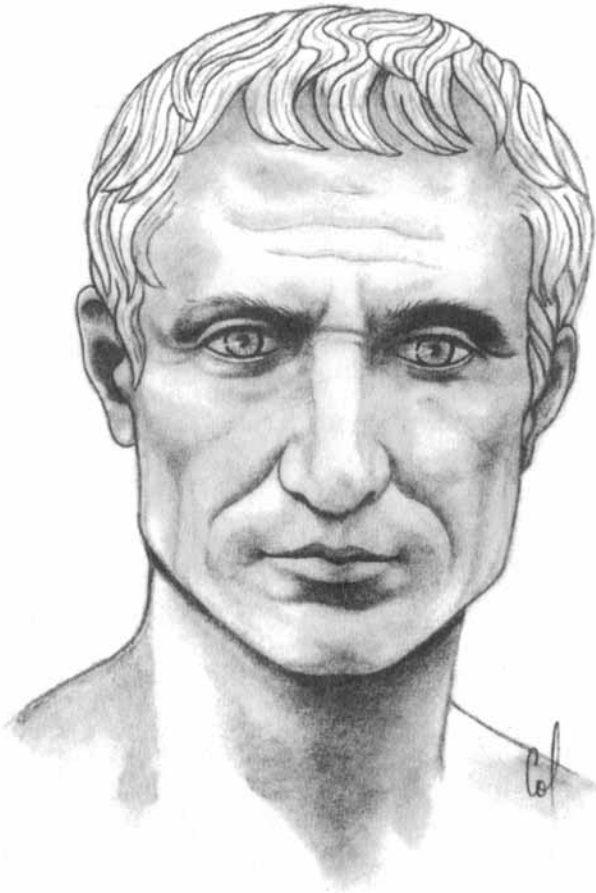
Udaljenost od delte do Taprobane iznosi 1.000 milja ili 1.600 kilometara.

ISTOK

letnjim monsunima od jula do septembra
 zimskim vetrovima od novembra do marta

BRITANIJA

NOVEMBAR 54. GODINE P. N. E.

GAJ JULIJE CEZAR

Naređenje je glasilo da se Cezaru, dok je s glavninom vojske u Britaniji, ne šalje ništa izuzev najhitnijih obaveštenja. Čak su i uputstva Senata morala čekati u luci Itij na galskom kopnu dok se Cezar ne vrati iz drugog pohoda na ostrvo na zapadnom kraju sveta, mestu tajanstvenom bezmalo koliko i sama Serika.

Ali ovo je pismo od Pompeja Velikog, prvog čoveka Rima – i Cezarovog zeta. I stoga ga Gaj Trebacije, kad je u Cezarovoj službi za vezu s Rimom preuzeo mali crveni kožni tobolac s Pompejevim pečatom, nije odložio u jedan od pretinaca gde bi čekalo na taj povratak iz Britanije. Umesto toga, uzdahnuo je i ustao na noge, punačke i zategnute kakvi su mu bili i gležnjevi pošto je najveći deo života proveo sedeći ili jedući. Prošao je kroz vrata i obreo se u naselju sklepetanom na ostacima prošlogodišnjeg, jednostavnijeg vojnog logora. Nije baš lepo mesto! Redovi i redovi i redovi drvenih kuća, ulice od dobro nabijene zemlje, čak i jedna-dve prodavnice. Bez zelenila, ravno, uredno.

Sad, da je ovo Rim, razmišljao je upuštajući se u dugo dosadno pešačenje niz *Via Principalis*, mogao bih zaustaviti udobnu nosiljku koja bi me odnela. Ali u Cezarovim logorima nije bilo nosiljki, pa je Gaj Trebacije, mladi advokat koji je mnogo obećavao, išao pešice. Mrzeo je to a i ustrojstvo po kojem je za svoju tek započetu karijeru mogao više učiniti radeći za vojnika na ratištu nego u šetnji – ili u nosiljci – po rimskom Forumu. Nije se čak usuđivao ni da ovaj zadatak poveri nekom mlađem. Cezar je mnogo polagao na to da svako obavlja svoj prljavi posao ako postoje i najmanji izgledi da bi raspoređivanje dužnosti moglo dovesti do zajeba, da se izrazi prostačkim vojničkim rečnikom.

Ma svega mu je dosta! Dosta, dosta! Trebacije se skoro okrenuo da se vrati, no onda zavuče levu ruku u nabore toge koji su mu uredno

padali s levog ramena, pogleda važno i nastavi dalje. S uzdama strpljivog konja obešenim o ruci savijenoj u laktu, naslonjen na zid svoje kuće, Tit Labijen je razgovarao s nekim krupnim Galom, okićenim zlatom i jarkim bojama. Litavik, nedavno naimenovani vođa eduanske konjice. Njih dvojica su verovatno i dalje oplakivala sudbinu poslednjeg vođe eduanske konjice koji je radije pobegao nego da ga odvuku onim nemirnim vodama u Britaniju. I koga je Tit Labijen posekao. Imao je neko čudno, lepo ime – kako ono beše? Dumnoriks. Dumnoriks... Zašto je mislio da je to ime povezano sa brukom o Cezaru i nekoj ženi? Nije bio dovoljno dugo u Galiji da sve to razluči, u tome je nevolja.

Uobičajeno za Labijena – više voli da razgovara s Galom. Taj je čovek pravi varvarin! Nikakav Rimljanin. Gusta kovrdžava crna kosa. Tamna koža s dubokim, masnim porama. Žestoke a ipak hladne crne oči. A nos kao u Jevrejina, kukast, s nozdrvama koje izgledaju kao da ih je neko proširio nožem. Orao. Labijen je orao. Mesto mu je pod barjakom.

„Hodaš ne bi li skinuo malo sala, Trebacije?“ iscerio se varvarski Rimljanin otkrivajući zube velike kao u njegovog konja.

„Idem dole do pristana“, odgovorio je dostojanstveno Trebacije.

„Zašto?“

Trebacije je žudeo da Labijenu kaže kako se to njega ne tiče, ali se slabašno osmehnuo i odgovorio – Labijen je, na kraju krajeva, vojskovođa u odsustvu vojskovođe. „Nadam se da ću uhvatiti brodić koji prevozi klinove. Pismo za Cezara.“

„Od koga?“

Gal Litavik je razgovor pratio blistavih očiju. Dakle, govori latinski. Nije neuobičajeno za Edu. Već su naraštajima bili pod Rimom.

„Od Gneja Pompeja Magnusa.“

„Ah!“ Labijen se iskašlja i pljunu, navika koju je stekao provevši isuviše godina u druženju s Galima. Odvratno.

Ali onog trenutka kad je izgovoreno Pompejevo ime, prestao je da se zanima i okrenuo se ponovo prema Litaviku slegnuvši ramenima. Oh, naravno! Pa Labijen je bio onaj što je petljao s tadašnjom Pompejevom ženom Mucijom Tercijom. Ili se barem tako uz kikot kleo Ciceron. Ali posle razvoda nije se udala za Labijena. Nije dovoljno dobar. Udala se za mladog Skaura. Barem je bio mlad u to vreme.

Teško dišući, Trebacije je išao dok kroz logorsku kapiju nije izbio na suprotni kraj *Via Principalis* i ušao u luku Itij. Zvučno ime za ribarsko selo. Ko zna kako li ga zovu Morini, Gali na čijoj se zemlji nalazi? Cezar ga je jednostavno uneo u vojne knjige kao kraj putovanja – ili početak putovanja. Kako god.

Znoj mu se slivao niz lice i natapao finu vunenu tuniku. Rečeno mu je da je vreme u Onostranoj, Kosmatoj Galiji hladno i blago, ali ove godine nije! Izuzetno je vruće, a vazduh pun vlage. A Itij je smrdeo na ribu. I na Gale. Mrzeo ih je. Mrzeo je ovaj posao. I ne mrzi baš Cezara, ali je na ivici da zamrzi Cicerona, koji je iskoristio svoj uticaj da ovaj izuzetno poželjan položaj obezbedi svom dragom prijatelju, mladom advokatu Gaju Trebaciju Testi, koji je mnogo obećavao.

Itij nije ličio na ona divna mala ribarska sela u priobalju Toskanskog mora, sa sumnjivim vinom ispred vinarija, koja izgledaju kao da su tu otkako je pre hiljadu godina kralj Eneja iskočio sa svog trojanskog broda. Pesma, smeh, *bliskost*. A ovde je sve vetar i uskovitlani pesak, trake trave zalepljene za peščane nanose, retki divlji krici hiljada i hiljada galebova.

Ali tu se, i dalje privezan, nalazio glatki brodić na vesla za koji se Trebacije nadao da će ga uhvatiti pre no što isplovi. Rimska posada je užurbano utovarala poslednje od desetak buradi klinova, sve što je brodić prevezio – ili se, toliki koliki je, mogao nadati da će prevesti.

Kad je stigao u Britaniju, činilo se da je Cezara zauvek napustila njegova čuvena sreća. Već drugu godinu zaredom brodovi su mu stradali od bure koja je duvala snažnije od svake koja je ikad duvala čitavim Našim morem. Oh, i ovog puta je Cezar bio toliko siguran da je onih osam stotina brodova smestio na sasvim bezbedno mesto! Ali vetrovi i plima i oseka – šta se moglo učiniti s neispitanom pojavom poput *plime i oseke*? – naišli su i isprevrtali ih kao igračke. Razbijeni. Ipak, pripadali su Cezaru. On pak nije gundao i besneo i proklinjao vetrove i plimu i oseku. Umesto toga, sakupljao je olupine i ponovo gradio brodove. Zato su potrebni klinovi. Milioni klinova. Nema vremena ni ljudstva za finu brodogradnju – vojska se u Galiju morala vratiti pre zime.

„Zakucajte ih!“ kazao je Cezar. „Trebalo samo da izdrže tridesetak milja na Atlantskom okeanu. A onda, što se mene tiče, mogu i da potonu.“

Za službu za vezu s Rimom bilo je zgodno što brodić neprestano ide tamo-amo između luke Itij i Britanije odnoseći klinove a donoseći poruke.

A kad pomislim da sam mogao biti tamo!, reče Trebacije sam sebi i zadrhta uprkos vrućini, vlazi i težini toge. Kako mu je bio potreban čovek umešan s papirima, Cezar je nameravao da ga povede u pohod. Ali u poslednjem trenutku Aul Hircije je poželeo da krene, neka ga svi bogovi zauvek čuvaju! Luka Itij je možda kraj putovanja za Gaja Trebacija, ali bolje to nego da je početak putovanja.

Danas je brodić imao i putnika; kako su njegov put pripremili on i Trog (na neverovatnu brzinu, kako je Cezar uvek zahtevao), Trebacije je znao ko je Gal – ili pre, Brit. Mandubracije, kralj britanskih Trinoventa, koga je Cezar sada vraćao njegovom narodu pošto mu je pomogao. Plavi Belg, jeziv. Odelo mu je bilo od tkanine sa šarom u obliku četvrtastih polja, zelenih poput mahovine i zagasitoplavih, u koja mu se, činilo se, utapala i koža, namazana bogatim plavetnilom sinjavice u zamršenu šaru. To su radili u Britaniji, tako je pričao Cezar, ne bi li se stopili sa svojim nepreglednim šumama – mogao si stajati na stopu-dve od jednog takvog i uopšte ga ne primetiti. I ne bi li jedan drugog strahom nagnali u borbi.

Trebacije je mali crveni tobolac predao – zapovedniku?, je li to prava reč? – i pošao nazad u svoje radne prostorije. Pomislio je na pečenu gusku koju će imati za večeru, pa mu najednom krenu voda na usta. Za Morine se nije moglo mnogo šta reći izuzev da imaju najbolje guske na svetu. Ne samo da su im Morini punili guše puževima, golaćima i hlebom, već su i terali sirota stvorenja da hodaju – ah, hod! – dok im meso ne bude toliko mekano da se topi u ustima.

Veslači na brodiću, po osmorica sa svake strane, veslali su neumorno kao jedan iako ih nikakav *hortator* nije podsticao udarcima. Svakog sata bi se odmorili i napili vode, pa ponovo savijali leđa, stopala uprtih u ispupčenja u šljapkavom dnu brodića. Njihov zapovednik je sedeo na krmi s krmenim veslom i vedrom za izbacivanje vode, vešto držeći na oku i jedno i drugo.

Kako su se visoke, upečatljive bele litice Britanije bližile, kralj Mandubracije, koji je kruto i ponosno sedeo na pramcu, bivao je sve

krući i ponosniji. Vraćao se kući iako nije otišao dalje nego do belgijske utvrde Samarobrive, gde su ga, kao i mnoge druge taoce, držali dok Cezar ne odluči kuda će ga poslati na čuvanje.

Rimska sila koja je napala Britaniju zauzela je veoma dugu, peščanu obalu u čijem su se zaleđu gubile kantijske močvare; razbijeni brodovi – *koliko ih je!* – ležali su iza peska, na podupiračima, okruženi svim neverovatnim odbrambenim sredstvima rimskog ratnog logora. Šanci, zidine, palisadi, grudobrani, kule, redute pružali su se miljama.

Zapovednik logora Kvint Atrije čekao je da preuzme klinove, mali crveni tobolac s Pompejevim pismom i kralja Mandubracija. Preostalo je još nekoliko sati do mraka; sunčeve kočije mnogo su sporije u ovom delu sveta nego u Italiji. Nekoliko Trinovanta čekali su presrećni što vide svog kralja, tapšali ga po leđima i ljubili u usne kao što im je običaj. On i mali crveni tobolac s Pompejevim pismom krenuće smesta, jer treba im nekoliko dana da stignu do Cezara. Konji su dovedeni; Trinoventi i rimski zapovednik konjice uzjahali su i odjahali kroz severnu kapiju gde ih je okružilo pet stotina eduanskih konjanika čineći povorku od sto redova po pet konjanika. Zapovednik je podbo svog konja ka čelu povorke ostavljajući kralja i njegove plemiće da slobodno razgovaraju među sobom.

„Ne možete biti sigurni da ne govore nešto slično našem jeziku i da ne razumeju“, kazao je Mandubracije s uživanjem udišući topli, vlažni vazduh. Mirisao je na *dom*.

„Cezar i Trog govore, ali ostali sigurno ne“, uzvratilo je njegov rođak Trinobelun.

„Ne možeš biti siguran“, ponovio je kralj. „U Galiji su već pet godina i to uglavnom među Belgima. Imaju žene.“

„Drolje! Prate logor!“

„Žene su žene. Nprekidno pričaju, a reči ostaju.“

Velika šuma hrastova i breza, koja je ležala severno od kantijskih močvara, okružila ih je tako da se razrovana staza po kojoj je jahala povorka konjanika jedva nazirala u daljini; eduanski vojnici, napeti, podizali su koplja, tapšali sablje, premeštali male okrugle štitove. Ali tada se ukazala velika čistina sa strnjikama žita i ugljenisanim crnim kosturima dve-tri kuće ogoljene na mrkožutoj pozadini.

„Jesu li Rimljani uzeli žito?“, upitao je Mandubracije.

„Sve što je bilo u Kantiju.“

„A Kasivelaun?“
 „Spalio je ono što nije mogao sakupiti. Rimljani su gladni severno od Tameze.“

„Kako smo mi prošli?“
 „Imamo dovoljno. Rimljani su platili sve što su uzeli.“
 „Onda bolje da se postaramo da sledeće što budu pojeli bude ono što ima Kasivelaun.“

Trinobelun okrenu glavu; pod dugim zlatnim zracima svetlosti na čistini vijugave plave šare na njegovom licu i nagom trupu blistale su zlokobno. „Dali smo reč da ćemo pomoći Cezaru kad smo ga molili da te vrati, ali nema ničeg časnog u pomaganju neprijatelja. Mi smo se među sobom dogovorili da će odluka biti tvoja, Mandubracije.“

Kralj Trinovantâ se nasmeja. „Cezaru ćemo pomoći, naravno! Kasi imaju mnogo zemlje i stoke koja će nama pripasti kad Kasivelaun padne. Dobro ćemo iskoristiti Rimljane.“

Rimski zapovednik se vratio; konj mu je pomalo poigravao pošto nisu išli brzo a on je bio vatren. „Cezar je nedaleko odavde ostavio dobar logor“, kazao je polako na jeziku atrebatških Belga.

Mandubracije nabra čelo i pogleda rođaka. „Šta sam ti rekao?“
 upita, a zatim se obrati Rimljaninu: „Je li logor čitav?“

„Sve je čitavo odavde do Tameze.“

Tameza je bila velika britanska reka, duboka, široka i snažna, ali na jednom mestu dokle plima skoro i nije dopirala mogla se pregaziti. Na severnoj obali počinjale su zemlje gde su živeli Kasi, ali nijedan se nije pojavio da ospori prelazak a ni pocrnela polja. Prešavši Tamezu u zoru, povorka je jahala valovitim seoskim krajolikom gde su brežuljci i dalje ukrašeni šumarcima, ali se u nizini zemlja obrađuje ili koristi za ispašu. Povorka se sada uputila istočno od severa i četrdesetak milja od reke stigla do zemlje Trinovantâ. Na pogodnom širokom brdu na granici koja deli Kase i Trinovante stajao je Cezarov logor, poslednja utvrda Rima u stranoj zemlji.

Mandubracije nikad nije video velikog čoveka; uzet je za taoca po Cezarovoj zapovesti, ali kad je stigao u Samarobrivu, saznao je da je Cezar u Italskoj Galiji, udaljen čitavu večnost. Potom je Cezar otišao pravo u luku Itij s namerom da smesta isplovi. Sve je obećavalo da

će leto biti neuobičajeno toplo, dobar znak za prelazak podmuklog tesnaca. Ali nije se sve odvijalo kako je očekivano. Treveri su pokušavali da pregovaraju sa Germanima preko Rena, a dvojica treverskih magistrata zvani vergobreti bili su u zavadi. Cingetoriks, jedan od njih, smatrao je da je bolje povinovati se rimskoj vlasti, dok je Indutiomar smatrao da je pobuna uz germansku pomoć pravo rešenje dok Cezar nije u Britaniji. Tada se sam Cezar pojavio sa četiri legije u lakom marševskom poretku krećući se uvek brže nego što je ijedan Gal mogao poverovati. Do pobune nikad nije došlo; vergobreti su naterani da se pomire; Cezar je uzeo još talaca, među njima i Indutiomarovog sina, a zatim se vratio u luku Itij i vetru koji je sa severozapada duvao dvadeset pet dana bez prestanka. Dumnoriks iz naroda Eduâ pravio je nevolje – i to platio glavom – pa je, sve u svemu, veliki čovek bio vrlo zlovoljan kad je njegovo brodovlje najzad isplovilo dva meseca kasnije nego što je on hteo.

I dalje je bio zlovoljan, što su njegovi legati dobro znali, ali kad je izašao da pozdravi Mandubracija, to ne bi primetio niko ko sa Cezarom nije svakog dana. Vrlo visok za jednog Rimljanina, Mandubracija je pogledao u oči s iste visine. Ali vitkiji, veoma skladnih pokreta i snažnih listova kakve su, čini se, imali svi Rimljani – čemu je razlog, kako su uvek govorili, toliko hodanje i marširanje. Nosio je lep kožni oklop, a kožno remenje padalo mu je kao suknjica. Nije bio opasan mačem i bodežom, već obeležjem visokog imperijuma, crvenim pojasom vezanim u čvor i petlju s prednje strane oklopa. Svetlokos kao Gal! Bledozlatna kosa bila mu je retka i očešljana ka čelu, obrve jednako svetle, a na licu su mu vremenske prilike ostavile tragove i bore te je imalo boju starog pergamenta. Usne su mu bile pune, čulne i osmehnute, nos dugačak i grbav. Ali sve što je trebalo znati o Cezaru, pomislio je Mandubracije, krilo se u njegovim očima – veoma svetlim plavim očima okruženim tankim crnim prstenom, prodornim. Ne toliko hladnim koliko sveznajućim. Tačno je znao, zaključio kralj, zašto će stići pomoć od Trinovantâ.

„Neću ti poželeći dobrodošlicu u tvojoj zemlji, Mandubracije“, rekao je dobro govoreći jezik Atrebatâ, „ali se nadam da ćeš je ti poželeći meni.“

„Rado, Gaju Julije.“

Na to se veliki čovek nasmeja otkrivajući zdrave zube. „Ne, samo Cezar“, reče. „Svi me znaju kao Cezara.“

I najednom se pored njega stvorio Komije, koji se smešio Mandubraciju i prilazio da ga potapše po leđima. Ali kad je Komije hteo da mu poljubi usne, Mandubracije je okrenuo glavu tek toliko da odvrati pozdrav. Crv! Rimski poslušnik! Cezarovo kučence. Kralj Atrebatâ ali izdajica Galije. Zauzet izvršavanjem Cezarovih zapovesti. Komije je bio taj koji je kao prikladnog taoca preporučio njega, Mandubracija, Komije koji je među britanskim kraljevima sejao razdor i Cezaru pružio dragoceno uporište.

Zapovednik konjice je tu bio s malim crvenim kožnim tobolcem koji je starešina brodića predao s toliko poštovanja kao da je poklon rimskih bogova. „Od Gaja Trebacija“, kazao je zapovednik i odmaknuo se ni na tren ne skidajući pogled s Cezarovog lica.

Dagde mi, baš ga vole!, pomislio je Mandubracije. Istina je ono što pričaju u Samarobrivi. Život bi dali za njega. I on to zna i koristi to. Jer, nasmešio se samo zapovedniku i oslovio ga po imenu. Zapovednik će pamtiti taj trenutak i prepričavati ga unucima ako poživi da ih vidi. Ali Komije nije voleo Cezara, jer nijedan dugokosi Gal nije mogao voleti Cezara. Komije je voleo jedino sebe. Šta tačno želi Komije? Visoki kraljevski položaj u Galiji od trenutka kad se Cezar zauvek vrati u Rim?

„Kasnije ćemo se sastati da večeramo i razgovaramo, Mandubracije“, reče Cezar podižući mali crveni tobolac u znak pozdrava, pa se zaputi ka čvrstom kožnom šatoru postavljenom na veštačkom uzvišenju usred logora gde je lepršala visoko podignuta zapovednička crvena zastava.

Po udobnosti taj se šator nije mnogo razlikovao od onih koji su služili za mlađe vojne tribune – nekoliko stolica i stolova na sklapanje, polica sa svicima koja se za nekoliko trenutaka mogla rastaviti. Za jednim stolom sedeo je vojskovođa lični sekretar Gaj Faberije, pognut nad kodeksom; Cezaru je dosadilo da mu obe ruke budu zauzete ili da postavlja dva pritiskača ne bi li odmotao svitak, pa je počeo upotrebljavati listove Fanijevog papira koje je prišivao duž levog ruba tako da su se jedan po jedan mogli okretati. To je nazivao kodeksom i kleo

se da bi više ljudi čitalo tako predstavljen sadržaj nego da je razvijen poput svitka. Zatim je, da bi se lakše čitalo, svaki list podelio na tri stupca umesto da piše po širini strane. Osmislio je to za svoje izveštaje Senatu, nazivajući to telo gnezdrom polupismenih puževa golaća, ali je ovu podesnu novinu sve više upotrebljavao za sva svoja pisanija. Kodeks je, međutim, imao veliku manu koja je poništavala njegovu mogućnost da zameni svitak – od česte upotrebe listovi su se rašivali i lako gubili.

Za drugim stolom sedeo je njegov najodaniji klijent Aul Hircije. Skromnog porekla ali vrlo sposoban, Hircije se čvrsto držao Cezarove zvezde. Sitan i žustar, spojio je svoju ljubav prema kopianju po brdima papira s jednakom ljubavlju za borbu i ratne napore. Vodio je Cezarovu službu za vezu s Rimom, starao se da vojskovođa zna sve što se dešava u Rimu čak i kad je četrdeset milja severno od reke Tameze na dalekom zapadnom kraju sveta.

Obojica su podigla pogled kad je vojskovođa ušao, ali nijedan nije pokušao da se osmehe. Vojskovođa je bio vrlo zlovoljan. Iako, čini se, ne baš ovog trenutka, jer obojici se nasmešio i zamahnuo malim crvenim kožnim tobolcem.

„Pismo od Pompeja“, rekao je prilazeći jedinom istinski lepom komadu nameštaja u prostoriji, kurulskoj stolici od slonovače, obeležju svog visokog položaja.

„Ništa ti u njemu neće biti novo“, uzvratilo je Hircije, sada s osmehom.

„Tačno“, potvrdi Cezar lomeći pečat pa skinu poklopac, „ali Pompej ima sopstveni način pisanja, uživam u njegovim pismima. Nije više drzak i neprosvećen kao što je bio pre nego što se oženio mojom kćerkom, ali i dalje ima svoj način.“ Zavukao je dva prsta u tobolac i izvadio Pompejev svitak. „O, bogovi, dugačak li je!“, uzviknu, pa se savi da podigne savijeni papir sa drvenog patosa. „Ne, ovo su dva pisma.“ Zagledao je spoljne ivice oba pisma, pa progundao. „Jedno je napisano u sekstilu, a jedno u septembru.“

Septembarsko je spustio na sto pored kurulske stolice, ali nije razvio svitak iz sekstila i počeo da čita; umesto toga, podigao je bradu i zamišljeno se zagledao kroz otvorene ivice šatora, široko raskriljene kako bi dopiralo što više svetlosti.

Šta ja radim ovde, sporeći se oko vlasništva nad nekolicinom žitnih polja i kosmatom stokom s plavo obojenim ostatkom prošlosti iz

Homerovih stihova? Koji i dalje u borbu ide dvokolicama praćen lavežom svojih pasa i pohvalama koje mu njegov svirac peva na uvo?

Dobro, znam. To je nalagao moj *dignitas*, jer su prošle godine ova mračna zemlja i njen neprosvećeni narod mislili da su Gaja Julija Cezara zauvek oterali sa svojih obala. Mislili su da su potukli Cezara. Vratio sam se samo da im pokažem da Cezara niko ne pobeđuje. I čim od Kasivelauna iznudim pokornost i sporazum, otići ću iz ove zabiti i nikad se neću vratiti. Ali oni će me pamtiti. Kasivelaunovom svircu sam dao nešto novo o čemu će da peva. O dolasku Rima, o dvokolicama koje su nestale na čuvenom druidskom zapadu. Baš kao što ću ostati u Galiji dugokosih sve dok i poslednji čovek u njoj ne prizna mene – i Rim – za svog gospodara. Jer ja *jesam* Rim. A to moj zet, koji je od mene stariji šest godina, nikad neće biti. Dobro čuvaj svoje kapije, dobri Pompeju Magnuse. Nećeš još dugo biti prvi čovek Rima. Stiže Cezar.

Sedeo je, potpuno ravnih leđa, desne ruke ispružene napred, a leve noge oslonjene na spoj ukrštenih nogara kurulske stolice, pa otvorio pismo Pompeja Velikog napisano u sekstilu.

Ne mili mi se da to kažem, Cezare, ali još nema ni glasa o kurulskim izborima. Oh, Rim će i dalje postojati i čak imati nekakvu upravu, pošto smo uspeli da izaberemo plebejske tribune. Kakva je to predstava bila! Katon se umešao. Najpre je svoj položaj pretora iz redova plebsa iskoristio da spreči plebejske izbore, a zatim je onim svojim njačućim glasom strogo upozorio da će pregledati svaku tablicu koju glasači ubace u korpe – i ako otkrije da je ijedan kandidat nameštao ishod, tužiće ga. Nasmrt je isprepadao kandidate!

Za sve to, naravno, treba zahvaliti savezu koji je onaj moj beslovesni nećak Memije sklopio s Ahenobarbom. Nikad u istoriji naših, po potkupljivanju poznatih konzulskih izbora nisu toliki ljudi dali i primili mito! Ciceron se sprda kako je ljudima kroz ruke prošlo toliko novca da se kamata vinula sa četiri na osam procenata. Nije mnogo pogrešio, premda se šali. Verujem da je Ahenobarb, konzul koji nadgleda izbore

– pa Apije Klaudije ne može, on je patricij – mislio da može postupati kako mu je volja. A njemu je po volji zamisao da moj nećak Memije i Domicije Kalvin budu konzuli za sledeću godinu. Čitavo to društvo – Ahenobarb, Katon, Bibul – i dalje kao psi njuškaju naokolo ne bi li našli povod da te krivično gone i oduzmu ti provincije i zapovedništvo. A lakše bi im bilo ako su konzuli i poneki ratoborni plebejski tribun njihovi ljudi.

Ali najbolje da najpre završim priču o Katonu. Kako je vreme prolazilo i sve više i više se činilo da sledeće godine nećemo imati ni konzulâ ni pretorâ, postalo je izuzetno važno da izaberemo makar plebejske tribune. Hoću da kažem – Rim nekako i može bez viših magistrata. Sve dok su tu Senat da nadgleda državnu kesu i plebejski tribuni da proguraju neophodne zakone, kome će nedostajati konzuli i pretori? Izuzev ako konzuli nismo ti ili ja. *To* se samo po sebi podrazumeva.

Na kraju su kandidati za plebejske tribune svi zajedno otišli Katonu i preklinjali ga da se više ne protivi. Odista, Cezare, kako takvo Katonovo ponašanje prolazi? No otišli su i korak dalje od pukog preklinjanja. Imali su ponudu za Katona – svaki kandidat će predati pola miliona sestercija (što će se dati Katonu na čuvanje) ako Katon pristane da se izbori održe, ali i da ih lično nadzire! Ukoliko Katon otkrije da neko namešta izbore, onda će tom čoveku oduzeti onih pola miliona na ime globe. Vrlo zadovoljan sobom, Katon je pristao. No isuviše je mudar da bi uzeo njihov novac. Naterao ih je da mu daju menice, pripremljene tačno po zakonu, kako ga ne bi mogli optužiti za proneveru. Lukavo, je li?

Najzad je, svega tri *nundinae* docnije, stigao izborni dan i Katon je ceo postupak nadgledao kao soko. Moraš priznati da on ima nos koji zaslužuje ovakvo poređenje! Otkrio je krivca i naterao ga da povuče kandidaturu i plati. Verovatno je mislio kako će se čitav Rim obeznaniti kad vidi toliku nepotkupljivost. Nije bilo tako. Vođe plebsa su se razjarili. Rekli su da je i suprotno ustrojstvu i nesnosno da jedan pretor postavlja sebe ne za sudiju sopstvenog suda, već za nenaimenovanog izbornog službenika.

Vitezovi, ti stubovi poslovnog sveta, mrze i kad se Katonovo ime samo spomene, dok ga, onako polugolog i neprestano mamurnog, uzavrela rimska rulja smatra ludakom. Na kraju krajeva, on je pretor suda za *iznude*! Sudi ljudima starim dovoljno da budu bivši guverneri provincija – ljudima poput Skaura, sadašnjeg muža moje bivše žene! Patricija najstarijeg soja! Ali šta radi Katon? Odugovlači li odugovlači Skaurovo suđenje, isuviše pijan da predsedava ako ćemo istini za volju, a kad se i pojavi, bos je, ispod toge ne nosi tuniku i gleda samo pred sebe. Znam da u prvim danima Republike muškarci nisu nosili obuću ni tunike, ali još nisam čuo da su ti uzori vrline karijeru na Forumu stvarali mamurni.

Rekao sam Publiju Klodiju da Katonu zagorča život i Klodije se zaista trudio. Ali je na kraju odustao, došao i kazao mi da, ukoliko želim da izbežumim Katona, moram Cezara dovesti iz Galije.

Prošlog aprila, nedugo pošto se vratio iz Galacije gde je naplaćivao dugove, Publije Klodije je kupio Skaurovu kuću za četrnaest i po miliona! Cene nekretnina su nestvarne poput maštarija jedne vestalke koja zamišlja kako bi izgledalo da učini ono. Za sobičak s noćnom posudom možeš dobiti pola miliona. Ali Skauru je novac bio očajnički potreban. Siromašan je još od onih igara koje je priredio kad je bio edil – a kad je prošle godine pokušao da nešto iz svoje provincije stavi i u sopstvenu kesu, završio je na Katonovom sudu. A tu će verovatno i biti sve dok Katonu ne istekne izborna godina, toliko se sve sporo odvija u Katonovom sudu.

S druge strane, Publije Klodije polako troši novac. Uviđam, naravno, da je morao naći drugu kuću. Kad je Ciceron obnavljao svoju, podigao ju je toliko visoko da Publije Klodije više nije imao nikakav vidik. Kakva osveta, je li? Ciceronova palata pravi je spomenik lošem ukusu. A kad pomislim da je onu lepu malu vilu koju sam dozidao iza svog pozorišta uporedio s barčicom iza velelepne lađe!

No ovo pokazuje da je Publije Klodije izvukao svoj novac od princa Brogitara. Ništa nije kao kad lično naplatiš ono što ti duguju. Ovih je dana veliko olakšanje ne biti Klodijeva meta.

Mislio sam da nikad neću preživeti one godine neposredno pošto si otišao u Galiju, kad su me Klodije i njegove ulične družine raščerupale. Jedva sam se usuđivao i da izađem iz kuće. Mada, pogrešno je bilo naložiti Milonu da vodi ulične skupine protivne Klodiju. Milonu su zato na um pale velike zamisli. Oh, znam da je on jedan Anije – u svakom slučaju, po usvojenju – ali on je onakav kakvo mu je i ime, veliki klippan sposoban jedino da diže nakovanj i ništa više.

Znaš li šta je učinio? Došao je i tražio da ga podržim kad se bude kandidovao za konzula! „Milone moj dragi“, rekao sam, „ne mogu! To bi bilo ravno priznanju da ste ti i tvoje ulične družine radili za mene!“ Uzvratio je da on i njegove ulične družine jesu radili za mene, pa šta s tim? Morao sam biti prilično grub prema njemu dok nije otišao.

Drago mi je što je Ciceron oslobodio mladog Vatinija – kako mora da je Katon kao predsednik suda to mrzeo! Zaista verujem da bi Katon otišao u Had i odsekao Kerberu jednu glavu da misli kako bi te to ubacilo u vreli kazan. Čudnovato u vezi s tim suđenjem jeste to što je Ciceron nekad prezirao Vatinija – oh, trebalo je da čuješ kako se veliki advokat žali što ti duguje milione i mora da brani tvoje spodobe! Ali dok su sedeli zajedno za vreme suđenja, nešto se dogodilo. Na kraju su ličili na dve devojčice koje su se upravo upoznale u školi i jedna bez druge više ne mogu da žive. Čudan dvojac, ali lepo je videti ih kako se kikoću. Obojica su blistavog uma, pa se jedan pored drugog usavršavaju.

Ne pamti se da je ovde ikad bilo toplije leto. Kiše nema. Zemljoradnicima je loše. A ona sebična kopilad u Interamnii odlučila su da iskopaju jarak kako bi voda iz Velinskog jezera otekla u reku Nar i tako dobiju vodu za navodnjavanje svojih polja. Nevolja je u tome što se *rosea rura* isušila onog trenutka kad se Velinsko jezero ispraznilo – možeš li da zamisliš? Najbogatiji italski pašnjaci sasvim uništeni! Stari Aksije iz Reate posetio me je i zahtevao da Senat Interamnjanima naredi da zatrpaju jarak, pa ću to izneti pred Senat, a ako treba, jedan od mojih plebejskih tribuna izguraće i zakon. Mislim, i ti i ja smo vojni ljudi, te razumemo koliko je *rosea rura* značajna za

rimsku vojsku. Gde se drugde mogu uzgajati onakve savršene mazge – i to u onolikom broju? Suša je jedno, ali *rosea rura* je nešto sasvim drugo. Rimu su mazge potrebne. Ali Interamna je puna magaraca.

Sada dolazim do nečeg vrlo naročitog. Upravo je umro Katul.

Cezar prigušeno uzviknu; i Hircije i Faberije ga pogledaše, ali kad su videli izraz na njegovom licu, obojica se smesta vratiše svom poslu. Kad su mu se zamagljene oči ponovo razbistrile, Cezar se vratio pismu.

Verovatno te pismo njegovog oca čeka u luci Itij, ali ja sam smatrao da bi trebalo da znaš. Mislim da Katul nije bio isti nakon što ga je Klodija napustila – kako ju je ono Ciceron nazvao na Celijevom suđenju? „Medeja s Palatina“. Nije loše. Premda se meni više sviđa „Kvadrancija“. Pitam se, je li ona ubila Celera dok se kupao? To svi pričaju.

Znam da si pobesneo kad je Katul počeo pisati one zgodne pogrde nakon što si Mamuru postavio za novog *praefectus fabrum* – čak je i Julija dopustila sebi da se zakikoće jednom-dvapat dok ih je čitala, a ti od Julije nemaš odanijeg pristalicu. Kazala je da ti Katul ne može oprostiti to što si uzdigao vrlo lošeg pesnika iznad mesta koje mu pripada. I da je Katulova kesa posle službe nekakvog legata s mojim nećakom Memijem kad je otišao da upravlja Bitinijom ostala još tanja nego kad je krenuo sanjajući o velikom bogatstvu. Katul je trebalo da pita mene. Ja bih mu rekao da je Memijeva kesa stegnuta čvršće od riblje guzice. Dočim su tvoji mlađi vojni tribuni obilatno nagrađeni.

Znam da si tu nevolju rešio – a koju nisi? Sreća pa je njegov *tata* naš dobar prijatelj, zar ne? Poslao je po Katula, Katul je došao u Veronu, *tata* mu je rekao da bude uljudan prema njegovom prijatelju Cezaru, Katul se izvinio, a onda si ti sasvim osvojio sirotog mladića. Ne znam kako ti to uspeva. Julija kaže da je to urođeno. Bilo kako bilo, Katul se vratio u Rim i više nije bilo pogrda na račun Cezara. Ali Katul se promenio. I sâm sam se u to uverio, pošto se Julija okružuje svim tim pesnicima

i piscima, a moram priznati da jesu dobro društvo. U njemu više nije bilo žara, delovao je umorno i tužno. Nije podigao ruku na sebe. Jednostavno se ugasio poput svetiljke u kojoj nije ostala ni kap ulja.

Poput svetiljke u kojoj nije ostala ni kap ulja... Reči na papiru opet se zamaglišu; Cezar je morao sačekati da mu se neprolivene suze povuku.

Nije trebalo da to učinim. Bio je toliko ranjiv, a ja sam upravo to iskoristio. Voleo je svog oca i bio dobar sin. Bio je poslušan. Mislio sam da ću mu staviti melem na ranu kad sam ga pozvao na večeru i pokazao ne samo koliko podrobno poznajem, već i cenim njegov književni rad. Toliko smo se lepo proveli te večeri. Bio je izuzetno pametan, a ja to volim. Ipak, nije trebalo da to učinim. Ubio sam njegov *animus*, njegov razlog postojanja. Ali zar sam mogao drugačije? Nije mi ostavio izbor. Cezar se ne može izvrgavati ruglu, ne može ga ismevati čak ni najbolji pesnik u istoriji Rima. Umanjio mi je *dignitas*, moj lični udeo u slavi Rima. Jer, njegov rad će opstati. Bolje da me nikad nije ni spomenuo nego da me izloži javnom podsmehu. I sve zbog mrcine kakav je Mamura. Užasan pesnik i loš čovek. Ali biće izvrstan snabdevač moje vojske, a i mazgovodac Ventidije će ga držati na oku.

Suze su se razišle; razum se utvrdio. Nastavio je da čita.

Voleo bih da mogu reći da je Julija dobro, ali istina je da joj je loše. Kazao sam joj da nema potrebe za rađanjem dece – imam dva zdrava sina s Mucijom, a moja i njena kćerka cveta udata za Fausta Sulu. Upravo je postao član Senata – dobar mladić. Ni najmanje me ne podseća na Sulu. A to je verovatno dobro.

Ali žene imaju te mušice u vezi s decom. I Julijina trudnoća je poodmakla, sada je u šestom mesecu. Nikad se nije oporavila od onog pobačaja koji je imala kad sam se kandidovao za konzula. Najmilija devojka, moja Julija! Kakvo blago si mi dao, Cezare. Uvek ću ti biti zahvalan. I naravno, njeno zdravlje je bilo pravi razlog što sam se za provinciju menjao s Krasom. U Siriju bih morao da idem lično, a Španijama preko legata mogu upravljati iz Rima i biti uz Juliju. Afranije i Petrej su sasvim pouzdani, ni vetar ne puste ako im ja ne kažem da smeju.

Kad već spominjem svog cenjenog kolegu konzula (mada priznajem da sam se daleko bolje slagao s njim za našeg drugog konzulata nego za vreme prvog), pitam se šta li Kras radi tamo u Siriji. Čuo sam da je pokrao dve hiljade talenata zlata iz velikog jevrejskog hrama u Hijerosolimi. Šta da radiš sa čovekom čiji nos stvarno ume da *namiriše* zlato? Bio sam jednom u tom velikom hramu. Prestravio me je. Odatle ne bih uzeo ni jednu jedinu polugu pa da je tu bilo sve zlato ovog sveta.

Jevreji su na njega bacili kletvu. A dok je na novembarske ide prošle godine odlazio iz Rima, na njega je nasred Kapenske kapije kletvu bacio i Atej Kapiton, tribun plebsa. Kapiton mu je seo na put i nije hteo da se pomeri, a sve vreme je izgovarao kletve od kojih se kosa diže na glavi. Morali su ga pomeriti moji liktori. Sve što mogu reći jeste da Kras nosi veliko breme tuđe ozlojeđenosti. Nisam uveren ni da ima predstavu koliko će nevolja imati s neprijateljima kakvi su Parćani. I dalje misli da je parćanaski katafrakt isto što i katafrakt iz Jermenije. Jahač i konj oklopljeni od glave do pete. Brrrr!

Video sam ti majku pre nekoliko dana. Došla je na večeru. Kakva čudesna žena! Ne samo zato što je onako razborita. I dalje je zanosno lepa, mada mi je rekla da joj je sada preko sedamdeset. Ne izgleda ni dana starije od četrdeset pet. Lako se vidi od koga je Julija nasledila lepotu. I Aurelija je zabrinuta za Juliju, a tvoja mama obično ne cokće uzalud. Kao što i sam znaš.

Cezar se iznenada nasmejao. Hircije i Faberije poskочиše, prene-raženi; odavno nisu čuli da se njihov tvrdokorni vojskovođa smeje toliko veselo.

„Slušaj ovo!“ uzviknuo je podižući pogled sa svitka. „Ovakvo nešto tebi niko nije poslao u izveštaju, Hircije!“

Pognuo je glavu i počeo naglas čitati – što je za njegove slušaoce bilo ravno omanjem čudu jer ni jedan ni drugi izuzev Cezara nisu poznavali nikog drugog ko je kadar da samo bacivši pogled na papir pročita čitave redove.

„A sad“ reкао je glasom uzdrhtalim od smeha, „moram da ti ispričam za Katona i Hortenzija. Dakle, Hortenzije više nije mlad

kao nekad i pomalo se ponaša kao Lukul pre no što je umro. Previše neobične hrane, nerazblaženog starog vina i neobičnih stvari poput anadolijskog maka i afričkih pečuraka. I dalje ga trpimo na sudu, ali odavno je prošlo vreme kad je bio na vrhuncu advokatske karijere. Koliko li mu je sada? Preko sedamdeset? Prilično je kasno, koliko se sećam, dobio preturu a zatim i konzulat. Nikad mi nije oprostio što sam u trideset šestoj postao konzul i tako mu za još godinu dana odložio dolazak na taj položaj.

Bilo kako bilo, smatrao je da je Katonova predstava na tribunskim izborima najveća pobeda za *mos maiorum* još otkako je Lucije Junije Brut – zašto uvek zaboravljamo Valerija? – imao čast da osnuje Republiku. I tako je Hortenzije otišao Katonu i zatražio da se oženi njegovom kćerkom Porcijom. Od Lutacijine smrti prošlo je već nekoliko godina, kazao je, i nije mislio da se ponovo ženi sve dok nije video kako se Katon odnosi prema plebsu. Te noći posle izbora, rekao je, usnio je san u kojem mu se prikazao Jupiter Najbolji i Najveći i rekao mu kako novim brakom mora postati Katonov saveznik.

Naravno, Katon nije mogao pristati, ne posle buke koju je podigao kad sam se ja oženio sedamnaestogodišnjom Julijom. Porciji nije bilo čak ni toliko godina. A osim toga, Katon je za nju oduvek želeo svog sestrića Bruta. Hoću da kažem, Hortenzije pliva u bogatstvu, ali se ono ne može porediti s Brutovim, zar ne? I Katon je rekao da se Hortenzije ne može oženiti Porcijom. Tada je Hortenzije upitao sme li se oženiti nekom od Domicija – koliko su ružnih pegavih devojaka plamenocrvene kose imali Ahenobarb i Katon? Dve? Tri? Četiri? Nije ni važno, pošto je Katon uzvratilo da ni za to nema nikakvih izgleda.“

Cezar podiže nestašni pogled.

„Ne znam kako će se završiti ova priča, ali slušam bez daha“, reče Hircije široko se osmehujući.

„Ne znam ni ja“, odgovori Cezar i vrati se čitanju. „Hortenzije je otišao jedva se držeći na nogama, oslonjen na robove, slomljen čovek. Ali narednog dana vratio se sa sjajnom zamišlju. Pošto se ne može oženiti Porcijom niti nekom od Domicija, upitao je sme li se oženiti Katonovom ženom.“

Hircije se zapanji. „*Marcijom?* Filipovom kćerkom?“

„Upravo njome je Katon bio oženjen“, svečano reče Cezar.

„Tvoja sestričina je udata za Filipa, zar ne? Atija?“

„Jeste. Filip je bio veliki prijatelj Atijinog prvog muža Gaja Oktavija. Oženio se njome nakon što je okončano razdoblje oplakivanja. Pošto je imala pastorku kao i svoju kćerku i sina, pretpostavljam da se Filip rado rastao od Marcije. Kazao je da je daje Katonu kako bi stupio u moj logor i logor optimatâ“, odgovorio je Cezar brišući oči.

„Čitaj dalje“, kaza Hircije. „Jedva čekam da čujem dalje.“

Cezar je nastavio. „I Katon je PRISTAO! Odista, Cezare, Katon je pristao! Složio se da se razvede od Marcije i dopusti joj da se uda za Hortenzija – pod uslovom, to jest, da se složi i Filip. Obojica su otišli Filipu da ga pitaju pristaje li da se Katon razvede od njegove kćerke kako bi se udala za Kvinta Hortenzija i usrećila starca. Filip se počeo bradi i PRISTAO! Pod uslovom, to jest, da Katon mladoženji lično preda nevestu! Dok si rekao 'milion sestercija', sve je obavljeno. Katon se razveo od Marcije i na venčanju je lično predao Hortenziju. Čitav Rim popadao je na pod! Mislim, svakog dana se desi nešto toliko čudno da naprosto znaš da mora biti istinito, ali moraš priznati da je u analima rimskih bruka ova s Katonom, Marcijom, Hortenzijem i Filipom jedinstvena. Svi – uključujući i mene! – misle da je Hortenzije Katonu i Filipu platio polovinom svog bogatstva, mada i Katon i Filip to žestoko pobijaju.“

Cezar je svitak spustio u krilo i opet obrisao oči odmahujući glavom.

„Sirota Marcija“, blago izgovori Faberije.

Ostala dvojica ga zaprepašćeno pogledaše.

„Na to nisam ni pomislio“, odvrati Cezar.

„Možda je oštrokonđa“, reče Hircije.

„Ne, mislim da nije“, namršti se Cezar. „Video sam je, ali ne otkako je stupila u zrelo doba. Mada, bila je blizu, imala je trinaest ili četrnaest godina. Vrlo tamna, kao i svi u toj porodici, ali veoma lepa. Slatka mala stvarca, kako su rekle Julija i moja majka. Zaludena Katonom – a i on njom, makar je Filip tako pisao u to vreme. Otprilike kad sam u Luki sedeo s Pompejem i Markom Krasom i dogovarao se kako da sačuvam svoje zapovedništvo i provincije. Bila je verenica Kornelija Lentula, ali je on umro. Tada se Katon posle pripajanja Kipra vratio sa dve hiljade kovčega zlata i srebra i Filip – koji je te godine bio konzul – pozvao ga je na večeru. Marcija i Katon su se samo pogledali i to je bilo to. Katon je zatražio njenu ruku, što je izazvalo malu gužvu u porodici. Atiju je pomisao na to užasnula, ali Filip je smatrao da bi moglo biti

mudro sačekati s odlukom – muž moje sestričine, tast mog najgoreg neprijatelja.“ Cezar slegnu ramenima. „Filip je pobedio.“

„Dakle, Katonov i Marcijin odnos se pokvario“, kaza Hircije.

„Ne, očito nije. Zato je čitav Rim i popadao na pod, da se poslužim Pompejevim rečima.“

„Zašto onda?“, upita Faberije.

Cezar se isceri, što nije bilo lepo videti. „Ako poznajem Katona – a mislim da ga poznajem – rekao bih da nije mogao podneti da bude srećan. Svoju strast prema Marciji smatrao je slabošću.“

„Siroti Katon!“, reče Faberije.

„Ha!“, uzvratila Cezar i vrati se pismu iz sekstila.

I to je, Cezare, sve zasad. Veoma mi je žao bilo kad sam čuo da je Kvint Laberije Dur ubijen bezmalo čim je stigao u Britaniju. Kakve nam vrhunske izveštaje šalješ!

Spustio je pismo iz sekstila na sto i uzeo manji svitak iz septembra. Dok ga je otvarao, namršti se – neke reči su bile razlivene i zamrljane kao da je po njima prosuta voda pre no što se mastilo osušilo na papirusu.

Raspoloženje u prostoriji se promenilo, kao da je pozno sunce, koje je napolju još sijalo, najednom zašlo. Hircije podiže pogled, naježen; Faberije zadrhta.

Cezaru je glava i dalje bila pognuta nad Pompejevim drugim pismom, ali ceo je bio sasvim nepomičan, sleđen; i pogled mu je, mada mu ni jedan ni drugi nisu videli oči, bio ukočen – obojica bi se zaklela u to.

„Ostavite me“, kazao je Cezar uobičajenim glasom.

Hircije i Faberije bez reči ustadoše i izađoše iz šatora, ostavljajući nad papirima pisaljke sa kojih se cedilo mastilo.

Oh, Cezare, kako to da podnesem? Julija je mrtva. Moja čudesna, lepa, slatka devojčica je mrtva. Mrtva sa dvadeset dve. Sklopio sam joj oči i na kapke joj stavio novčiće; među usne sam joj stavio zlatni denarij kako bi imala najbolje mesto na Haronovoj barci.

Umrla je pokušavajući da mi rodi sina. Prošlo je svega sedam meseci i ništa nije upozoravalo na ono što će uslediti. Izuzev što joj nije bilo dobro. Nikad se nije žalila, ali primetio sam. A onda je počeo porođaj i rodila je dete. Dečak je poživio dva dana i nadživeo majku. Iskrvarila je nasmrtno. Tu bujicu ništa nije zaustavilo. Strašna smrt! Svesna bezmalo do samog kraja, sve slabija i bleđa, a ona je ionako bela. Razgovarala je sa mnom i Aurelijom, neprestano govorila. Prisećala se šta nije uradila i terala me da joj obećam kako ću to ja obaviti. Beznačajnosti poput one da okačim hudoletnicu da se suši iako su do toga preostali meseci. Govorila mi je i govorila koliko me voli, da me je volela još otkad je bila mala devojčica. Koliko sam je usrećio. Ni trenutka bola, rekla je. Kako je to mogla reći, Cezare? Ja sam stvorio bol koji ju ubio, tu mršavu stvar kojoj kao koža da je odrana. Ali drago mi je što je umro. Svet nikad ne bi prihvatio čoveka koji u sebi ima tvoju i moju krv. Zgazili bi ga kao žohara.

Njena sen me proganja. Plačem i plačem, a suze i dalje nadiru. Poslednje iz čega joj je život iščileo bile su oči, onako velike i plave. Pune ljubavi. Oh, Cezare, kako to da podnesem? Šest kratkih godina. Za nekoliko dana će mi biti pedeset dve, ali sve što sam imao od nje bilo je tih šest kratkih godina. Nameravao sam da se ona oprusti od mene. Ni sanjao nisam da će biti obrnuto, i to ovako brzo. Oh, bilo bi prebrzo i da smo u braku bili dvadeset šest godina! Oh, Cezare, kakav je to bol! Kamo sreće da sam ja umro, ali naterala me je da se svečano zakunem da neću u smrt krenuti za njom. Ali kako? Kako mogu da živim? Ja nju pamtim! Njen izgled, glas, miris, dodir, ukus. Svira u meni poput lire.

Ali ovo ne vredi. Ne vidim da pišem, a moje je da ti kažem sve. Znam da će ti ovo proslediti u Britaniju. Rekao sam Marku, sinu tvog srednjeg ujaka Kote i ovogodišnjem pretoru, da sazove Senat i zatražio sam da oci i upisani izglasaju da se mojoj mrtvoj devojčici priredi državna sahrana. Ali onaj *mentula*, ona *cunnus* Ahenobarb nije hteo ni da čuje. I Katon se, njišteći se iza njega na kurulskom postolju, protivio. Ženama se ne priređuju državne sahrane; dozvoliti takvo nešto mojoj Juliji oskrnavilo bi državu. Morali su da me drže – ubio bih onog *verpa*

Ahenobarba golim rukama da sam ga mogao dohvatiti. Šake mi se još trzaju pri pomisli da ih stegnem njemu oko vrata. Kaže se da se Senat nikad ne protivi volji starijeg konzula, ali Senat se pobunio. Državna sahrana izglasana je gotovo jednoglasno.

Sve je imala najbolje, Cezare. Pogrebni su s ljubavlju obavili svoj posao. Bila je toliko lepa, i onako bleđa kao kreda. Stoga su joj naneli malo boje na obraze, a gustu srebrnkastu kosu podigli visoko kako je volela i u nju stavili češalj optočen dragim kamenjem, koji sam joj poklonio za dvadeset drugi rođendan. Kad je počivala među crnim i zlatnim jastucima na odru, izgledala je kao boginja. Moju devojku nije trebalo gurnuti u tajni odeljak niti umesto nje prikazati lutku. Obukao sam je u njenu omiljenu boju, istu onu ljubičastoplavu koju je nosila kad sam je prvi put ugledao i pomislio da je Dijana noći.

Povorka njenih predaka bila je upečatljivija nego i kod jednog rimskog muškarca. U čeonu dvokolicu postavio sam glumicu Korinu s Julijinom maskom – u mom hramu Venere Pobjednice u vrh moga pozorišta dao sam da Veneri lice izvajaju po Julijinom liku. Korina je, takođe, odenula Venerinu zlatnu haljinu. Svi su bili tamo, od prvog konzula iz porodice Julijâ do Kvinta Marcija Reksa i Cine. Četrdeset predačkih dvokolica u koje su upregnuti konji, svaki crn poput opsidijana.

Tamo sam bio i ja, iako nije trebalo da prelazim pomerijum i ulazim u grad. Obavestio sam liktore trideset kurija da na taj dan preuzimam poseban imperijum koji se odnosi na moje dužnosti u vezi sa žitom što mi je dozvolilo da pređem svete granice pre no što prihvatim provincije. Mislim da je Ahenobarb bio prestravljen. Nije me ničim omeo.

Šta ga je prestravilo? Veličina svetine na Forumu. Cezare, nikad nisam video tako nešto. Ne na pogrebu, čak ne ni na Sulinom. Tada su došli da pilje u Sulu. Ali sada su došli da plaću za mojom Julijom. Na hiljade i hiljade njih. Jednostavno običan svet. Aurelija kaže da je to zato što je Julija odrasla u Suburi, među njima. Obožavali su je tada. Obožavaju je i dalje. Koliko samo Jevreja! Nisam znao da ih u Rimu ima toliko. Prepoznatljivi, sa svojom dugom kovrdžavom kosom i dugim kovrdžavim bradama. Dakako, ti si kao konzul bio dobar prema njima. I